

NOVICE

kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči.

Na svetlobo dane od krajske kmetijske družbe.

Odgovorni vrednik *Dr. Janez Bleinweis.*

Tečaj VIII.

V sredo 2. prosenca (januarja) 1850.

List 1.

Pravica od stvaritve svetá.

(Poslovenjena po Rusinski narodski pesmi.)

Kadar ni bilo sveta s početka,
Takrat ni bilo neba ne zemlje, —
Samo le mórje sinje je bilo,
Ino sred mórja javor zeleni,
Na javoričku tri golobice.
Tri golobice se posvetvale,
Se posvetvale, svet osnóvale:
»Dajmo! spustímo se na dno morja,
Tù nabereмо drobniga pèska, —
Pesčik predrobni bomo pos'jale,
Pa nam postane černa zemljica.
Tù mi dobimo zlato kamenje;
Zlati mi kamen bomo pos'jali,
Pa nam postane nebo prijazno,
Nebo prijazno, sončice svitlo,
Sončice svitlo, meseček čisti,
Meseček čisti, zarja rumena,
Zarja rumena, drobne zvezdice.«

(Iz Šafařikoviga »Narodopisa«.)

Misli o novim letu.

Staro léto je slovó vzélo in novo je nastopilo — polno vošil. de bi veselejši bilo od pretekliga! Léto 1848 je veliko obljubilo, léto 1849 je malo tega spolnilo, Bog daj! de bi iz težav in kervi pretečeniga časa o novim létu razcvetela oljka mirú in sprave med vsimi narodi avstrijanskiga cesarstva, in de bi kraljevala živa ljubezin med tronam in ljudstvam! Le v miru rodijo vednosti bogat sad; le v miru obdeljuje kmetovavec veselo svoje polje in pričakuje z lahkim sercam gotovih pridelkov; v miru obertnost in kupčija srečno napredujete, in jezéro in jezéro glav in rok skerbí za bogastvo dežele, ki se ji odtegnejo o potrebi krivavih vojsk.

Hrepenenje po miru je gotovo želja večiga dela avstrijanskih narodov, ki véjo, kar zgodovínske bukve vsih časov spričujejo, de topovi, sablje in puše še nikdar in nikjer niso stanovitno prinéšli ljudstvu tistih darov, ki jih le mir dodeliti zamore. Tista vikši čudovita moč, ktera ustavi kervavi boj in strašni grom topov v lastni domovini, je — zaupanje med vlado in ljudstvom.

To vzajemno zaupanje vstanoviti, je imenitna naloga, ktero ima vladarstvo kakor ljudstvo v novim letu. Iz tega vterjeniga zaupanja bo razcvetela prava živa ljubezin, in kjer je ljubezin, so nebésa na zemlji!

Presvitli cesar Ferdinand so osvobodili avstrijanske ljudstva nevredniga jarma, pod katerim so poprej zdihovale, — in kar so podelili cesar Ferdinand, so poterdili presvitli cesar Franc Jožef v vsim, de se ima

zgoditi »z edinjeno močjó«, to je, z deležnostjo vladarstva in ljudstva.

Vstavní ministri so tedaj prevzeli imenitno nalogo, se v vsim po postavah vstave ali konstitucíje zveste ravnati, in nikjer, tudi v nar manjši reči ne odstopiti od poti, ki jim je po vstavi predpisana. Cesar so ljudstvam pravico dali, čuti nad zvestim izpolnjenjem te visoke naloge, in ljudstva, polne hvaležnosti za tak dar, se nikakor nočejo znebiti teh cesarskih pravic. Kakor ministri, kot višji oblastniki, se morajo ravnati tudi vsi nižji vradniki, od perviga do zadnjiga.

Polne pazljivosti in upanja gledajo tedaj ljudstva na ministre, de jim bo od cesarja ljudstvu podeljena vstava sveta reč, zoper katero se nikjer ne smejo pregrešiti, scer se začne zaupanje do vladarstva majati ali clo popolnoma zgubiti.

Kakor pa ljudstvo gleda na vlado, tako gleda nasproti tudi vlada na ljudstvo; zakaj tudi ljudstva so prevzele po vstavi ne le pravice, temuč tudi dolžnosti.

Ljudstvo je po vstavi poklicano, se po postavni poti vladarstva vdeležiti v deržavnih in deželnih zbórih. Ljudstvu gré tedaj tudi, de postave natanjko spoštuje, tedaj tudi spoštuje tiste, ki imajo za spolnjenje postav skerbeti, in to so vradniki (Beamte). Razvujzdanost je grób vse sreče na svetu, in pelje naravnost h pogubi. Postave dajati ali dane postave pretresovati, pa ni clo vsaka glava pripravna. Marsikdo misli, Bog vé kakó moder de je, in zabavlja čez vse naj bo božje ali posvetno, kar ni po njegovi glavi. Ako ga pa kdo terdo prime, de naj dokaže, kar govori, — ne vé ne naprej ne nazaj. Ena taka glava pa zamore več družih zmešati, de se v eni ali drugi reči pregrešé zoper vstavne postave; — in takó se začne majati zaupanje vladarstva do ljudstva, in se zna tù in tam popolnoma zgubiti.

Torej le pošteno in pravično zgorej in spodej, kakor vstava zapové, in odkritoserčno. Iz poštene odkritoserčnosti, in iz nepremakljiviga deržanja vstavnih postav na obéh stranéh, zgorej in spodej, izvira zaupanje, ki je nar terdniši podlaga vstavne vlade. Zaupanje pelje na ravnost kobčni sreči; po rakovo nazaj iti ali pa razvujzdano naprej siliti, zapelje na stransko pot, ktera je enako nevarna.

Pretéklo léto — strašno v svojih prekucijah in vojskah — ni móгло dozoriti v létu 1848 vsajene vstavne svobode. Ministri brez deržavniga zbora so mógli v taci okoljšinah sami postave dajati, za ktere bojo pa odgovor dali v pervim prihodnjim deržavnim zboru.

Novo léto bo rodilo deržavni zbor, še poprej pa deželne zbore, in vstanovitev novih srenj, ktere so korenina vstavne vlade. Nove politiške vrade v vstavnim duhu iz poprejšnjih kantonskih gospósk že

mamo, od katerih upamo, da bojo spoznale svojo novo imenitno nalogo, zavoljo katere so na svoje mesto postavljene. Od teh novih vradnikov je pričakovati, da si bojo vedno svojega poklica zvesti, da ni ljudstvo zavolj njih, ampak da so oni zavolj ljudstva na svojim mestu; — ljudstvo pa bo tudi spoznalo, da vradniki so spolnovavci tistih postav, pri katerih se je tudi ljudstvo vdeležilo, da, kdor vradnikov ne spoštuje, sam sebe in ljudstva ne spoštuje, ki se je v zboru vdeležilo tistih postav, za katerih spolnovanje imajo moške skrbeti, ki so od vladarstva zató postavljeni.

Takó ena roka drugo umiva; takó se imamo vsi obnašati, da eden drugiga spoštujemo, dokler smo spoštovanja vredni. Tega pa je vsak, ki svoje dolžnosti v vsim spoštuje.

Namesti strahú pred poprejšnjimi gospóskami ima stopiti sedaj ljubezin med vradniki in ljudstvom, — v vzajemni ljubezni bo med ljudstvom in vladarstvom kraljeval mir, in iz miru bo izvirala občinska sreča. Bog daj! da bi vlada in ljudstva razumele imenitni klíc noviga leta, v katerim ima beseda vstave še le mesó postati!

Opomíni zdravnika o zimskim času.

Mi nismo s tistimi edinih misel, ki pravijo, da žganje je vsacimu človeku nezdrava pijača; žganje za bolj stariga delavniga človeka méno povžito je dobro krepčalo oslabiljene moči. Nezmérno in brez potrebe vživano je pa zdravju silno škodljivo; posebno nevarno je pozimi žganja se napiti, v misli, da žganje človeka greje, — to ni rés, skušnja ravno nasproti uči, da človek, ki se žganja napije in v hudi zimi na pot podá, nar poprej zmerzne. En maslic vóla pozimi človeka bolj gréje, kakor pol maslica žganja. — Za zmerznjene ude se je bata (Watte) po mnogih skušnjah poterdila. S kosmato platjó bate naj se zmerzlina ovije, in na to še en kos bate položi. Če se je zmerzlina predèrila, naj se vsaki dan nova bata na rano položi. — Ni nevarniši reči pozimi, kakor s žerjavico ali živim ogljem izbe in posebno spavnice gréti. Gotova smèrt tistiga čaka, ki v taki izbi zaspi.

Pésa.

Novíce so za svojo dolžnost spoznale, kmetovavce po Slovenskim prihodnjíh tacihi pridelkov opominovati, kateri se pri nas še vse premalo sejejo ali sadijo, in kateri kmetovavcam drugod neizrečeno veliko dobička veržejo.

H takim koristnim, pri nas vse premalo obrajtanim sadežem se šteje pésa ali róna (Runkelrübe).

Pésa je po mnogih deželah v poslednjih létih tako vrednost zadobila, da so se je kmetovavci prav pridno poprijeli. Pésa ni le za živinsko kermo neizrečeno dobra in tečna, temuč je tudi v fabrikah, kjer cukér ali sladkor iz nje delajo, zelo obrajtani in kupovan sadež.

Pése je več plemén, ki se razločijo po barvi in obliki, pa tudi po tem, da imajo več ali menj sladkora v sebi.

Béla (Šlezka) pésa sploh za tisto veljá, ki ima nar več sladkora v sebi; rudeča pésa ima menj sladkora v sebi, se je pa več pridelala. Zató rabijo bélo péso sladkorne fabrike, rudeča pésa pa služi za rejo živine. Kakor rudeča je pa tudi bela pésa, ki se burgunska pésa (Burgunderrübe) imenuje, za rejo živine neizrečeno dobra.

Pésno séme ni drago, in se v štacunah, ki s semení kupčujejo, na prodaj dobí. *)

*) Gosp. Dr. Strupi v Ljubljani daje to séme iz verta kmetijske družbe bolj revnim brez plačila. Vred.

Pésa ljubi globoko, težko (ilovnato) zemljo, se pa tudi v vsaki drugi zemlji dobro obnaša, če se ji le dobro gnoji in streže; nar več se je pa pridela v nekoliko apneni in ne preveč suhi zemlji. V krajih, kjer se zavolj težke zemlje krompír dobro ne obnaša, je — zraven bóba — pésa nar rodovitniši in nar navadniši sadež na prahi. V pešeni zemlji, ki ni posebno rodovitna, je pa boljši, krompír namest pése saditi, kateremu se taka zemlja nar bolj prileže. V mastni zemlji pa, kjer krompír bolj v zeliše (krompírjevec) žene in se le malo drobniga krompírja pridelala, pa prekosí pésa vse druge sadeže v rodovitnosti.

Čeravno se le splača, péso v imenovani zemlji in pri obilnim gnoju na debélo za sladkorne fabrike obdelovati, jo zamoremo vunder vsacimu kmetovavcu, če ima le majhin prostor za-njo, za rejo njegove živine prav živo priporočiti.

(Dalje sledí.)

Zdravila zoper kevžeh in prisadno pljučnico kónj.

Popisali smo v poslednjih listih lanjskih Novíc natoro in lastnosti kevžeha (Kehlsucht) pri konjih; povedali smo tudi, da posebno iz prehlajenja izvira, in da ta bolezen obstoji v prisadu sápnika, po katerim začne žleza iz nosne tēci. Zraven téh znamenj so poglavitniši téle: Konj pokašljeje; — če ga le enmalo za goltanc stisneš, začne hudo kašljati; enmalo težji sôpe; jed se mu upira, in ako je zraven tega tudi gérlo po prisadu zatéklo, clo ne more požirati ne kermé ne pijače. Če prisad ni hud, tudi vročnice (Fieber) ni, in žila k večimu v eni minuti 10krat hitrejši vdarja kakor v zdravim stanu (tedaj namest 40krat vdari 50krat v eni minuti). — Bolezin terpi 10, 14, 20 dni.

Pervo zdravilo zoper kevžeh je: da daš konja s slamo po celim truplu dobro dèrgniti (ribati), potem ga s kako plahto ali s kôcam dobro odeti, da se spotí. To storivši nej ostane konj v gorki, pa vunder ne preveč soparni štali, kjer nej vedno odét pokojno stojí nar manj 7 dni.

Piti mu dajaj bolj mlačne, kot mèrzle vode, in v vodo mu pomešaj nekoliko rézene moke ali otrobov. — Sèná mu nikar ne pokladaj, posebno če ga gérlo zelo boli, ker senó bóde po gobcu, in prisad pohujša. Daj mu raji otrobov, stolčeniga ovsa, in kar je posebno dobro, zmečkaniga korenja med rezanco (Häckerling), ki naj bo enmalo omočena.

Te zdravila so večidel zadosti, če kevžeh ni prehud.

Če je kevžeh hud in zelo k pljučnim prisadu (Lungenentzündung) nagnjen, kar se iz hude sape in vročnice spozná, se mora (berž ko žila 60krat v eni minuti bije) konju pušati, in mu iz vratne žile — po velikosti in debelosti konja — 8, 10 ali clo 12 funtov kerví vzéti, in če pljučnica ne jenja, čez kakih 8 ur to pušanje ponoviti.

V škaf mlačne (pa ne gorke vode, ktere konj ne pije) naj se déne 2 — 3 lote solitarja (Salpeter). Solitar je pri pljučnici, zraven pušanja kerví, pervo zdravilo; tode v vodi mora raztopljen biti, in konj ne sme driske imeti, sicer zna iz driske v čevih čèrni prisad (Brand) postati. V hudi pljučnici naj se 3. ali 4. dan konju na persih trak zavleče (Eiterband) ali usnje postavi (Lederstecken). Pri taki hudi pljučnici je pa že pomoči umniga zdravnika potreba, ki ima sto in sto majhnih, pa vunder imenitnih reči razločiti.

Če je pa zraven kevžeha prisad v gérlo, da konj ne more lahko požirati, kar se iz posebno vročiga in rudečiga gobca spozná, mu ni treba pušati, in naj